

UDK 821.163.4.09-1:398

Стручни рад

Никола ПОПОВИЋ (Цетиње)

Факултет за црногорски језик и књижевност – Цетиње

nikola.popovic@fcjk.me

**ПЈЕСНИЧКЕ ДУБИНЕ „ЈУЖНОГА НАРЈЕЧЈА“
(Старац Рашко, *Пјесме*, Факултет за црногорски
језик и књижевност, Цетиње, 2015)**

Пјесме Старца Рашка по својој умјетничкој вриједности одмах су иза пјесама Старца Милије и Тешана Подруговића. Припадајући тзв. старијем слоју црногорске усмене епике, пјесме попут *Зидања Скадра*, *Женидбе кнеза Лазара*, *Уроша и Мрљавчевића* представљају трајне споменике наше богате усменокњижевне традиције. Ако се публиковањем пјесама Старца Рашка у оквиру библиотеке *Патримониум*, иначе разноврсне издавачке продукције ФЦЈК, коначно приказао сав умјетнички (ауторски) потенцијал пјесничког репертоара Вукових пјесника-пјевача из Црне Горе, дотле су се провођењем досљедне јекавске јотације у њиховој поезији показале све изражајне могућности Вукова *јужног нарјечја*, чији је данашњи црногорски стандардни језик – с основом на западноцрногорским новоштокавским говорима – једини прави наследић.

Кључне ријечи: *Старац Рашко*, *Вук Ст. Карацић*, *усмена књижевност*, *Факултет за црногорски језик и књижевност*, *библиотека Патримониум*

Иако су Бечким књижевним договором 1850. године зарад језичке унификације и стварања заједничког, вјештачког српскохрватског језика свјесно жртвоване црногорске језичке специфичности, ијекавско *јужно нарјечје* постало је престижна *варијанта*. Престиж тој *варијанти*, чији су *епицентри* данашња Црна Гора и Херцеговина, дала је прије свега богата усмена књижевност. Захваљујући преданоме раду фолклориста Вука Ст. Карацића усмена књижевност тога доба задивила је оновремену културну Европу. (Мање је познат податак да је под директним утицајем Вукових збирки стварао велики фински романтичарски пјесник Јохан Лудвиг Рунеберг а постоје тумачења да се и Елијас Ленрот, „фински Вук“,

најзначајнији фински фолклорист, тек након ишчитавања Рунебергова пријевода *Српских народних пјесама* на шведски језик одлучио да крене на путовања по непрегледним просторствима Карелије и Финске те на крају обликује чувени фински усмени еп *Калевалу*.)

У јужнословенској науци о књижевности употребљавани цијели један вијек – термини *народна књижевност*, *народни пјевач*, *народни пјесник* и сл. коначно су 60-их година прошлога вијека замијењени називима попут *усмена књижевност*, *усмени пјевач*, *усмени пјесник*. Одбацујући традиционалистичко схватање усмене књижевности као продукта колективног стваралаштва одређеног етноса, први је Владан Недић, познати српски проучавалац јужнословенских усмених књижевности у својим радовима доносио податке о усменим пјевачима третирајући их као индивидуалне ауторе. То је довело до значајног теоријско-методолошког искорак у проучавању усмене књижевности, како на ширењу интерпретативних могућности, тако и на својеврсној *национализацији* усмених књижевности код штокавских словенских народа. Будући да се поетика усмене књижевности унеколико разликује од поетике тзв. писане, да се устаљени пјеснички мотиви (па и ликови – лик Марка Краљевића забиљежен је и у Украјини!) јављају у свих јужнословенских народа, проучаваоцима усмених књижевности отворио се простор да издвајањем аутора из крила колективног стваралаштва дође до њиховог *убицирања* и укључивања у систем посебних националних усмених књижевности. Управо је од таквих теоријско-методолошких претпоставки кренуо и Новак Килибарда у I тому капиталне *Историје црногорске књижевности – Усмена књижевност*, у издању Института за црногорски језик и књижевност из 2012. године. Често истичући да је усмена књижевност по својим формалним обиљежјима заједничка свим штокавцима – Србима, Хрватима, Црногорцима и Бошњацима, Новак Килибарда је направио вриједну синтезу у шивејековног усменог књижевног стваралаштва Црногораца.

Како је црногорско усмено благо добило своје научно уобличење баш у књизи *Усмена књижевност* Новака Килибарде, издавач Институт за црногорски језик и књижевност (сад Факултет за црногорски језик с Цетиња) одлучио је да разноврсно наше усменокњижевно наслеђе представи у оквиру посебне библиотеке – *Патримониум*. Тиме се широј читалачкој публици жељело указати на значајне усмене ауторе чије је стваралаштво захваљујући традиционалистичкоме приступу усменој књижевности више од једног вијека занемаривано.¹ У оквиру ове – по-

¹ У „Предговору“ *Пјесмама* Старца Милије уредници издања Аднан Чиргић, Љубомир Ђурковић и Александар Радоман изричито су истакли: „Традиционалистички приступ изучавању усмене књижевности у потпуности занемарује питање њезина

мало запостављене – библиотеке, иначе богате издавачке дјелатности Факултета за црногорски језик и књижевност, досад је објављено пет наслова. Уз *Тужбалице* Вука Врчевића (приредио Данило Радојевић), антологију усмене десетерачке епике *Огледало српско* Петра II Петровића Његоша (биљешке и објашњење саставио Новак Килибарда, текст пјесама графемски прилагодио црногорском народном изговору Божи-дар Илијин Миличић а рјечник саставио Аднан Чиргић), *Пјесама* Старца Милије (објашњења уз пјесме саставио Новак Килибарда, рјечник Аднан Чиргић), *Пјесама* Тешана Подруговића (приредио, објашњења, коментаре и рјечник мање познатих ријечи написао Аднан Чиргић), прошле 2015. године објављене су *Пјесме* Старца Рашка.

О пјесничком стваралаштву Старца Рашка, једном од важнијих Вукових пјевача, писала су значајна имена јужнословенске науке о усменој књижевности. Захваљујући радовима Радосава Меденице, Светозара Матића, Николе Банашевића, Новака Килибарде, Љубомира Зуковића, између осталих, пјесничка биографија Старца Рашка успјешно је реконструисана, што је и Аднан Чиргић, приређивач, аутор објашњења, коментара и рјечника мање познатих ријечи у „Предговору“ овога издања нагласио. Оно што је у науци о књижевности ипак остало нерасвијетљено је ауторство пјесме *Бој на Делиграду*. Поводећи за кратком биљешком Вука Ст. Карацића, историчари књижевности су, по мишљењу Чиргића, ауторство поменуте пјесме неопрезно приписивали Старцу Рашку. На основу прецизне дијалектолошке и уопште језичко-стилске анализе Чиргић је доказао да пјесник „родом из Колашина“ није могао бити аутор екавско-ијекавске пјесме *Бој на Делиграду*. Како је, према Вуку, Старац Рашко био „родом из Колашина, па је још у почетку српске буне на даије добјежао у Србију и намјестио се у наији Јагодинској, у селу Сабанти“, претпоставља се 1806. или 1809. године, да се с Карацићем срио два пута, 1816. и 1820, а поготово узимајући у обзир да је тада, како Чиргић потцртава, већ био старац – то значи да је „био довољно зрио да свој језик у знатнијој мјери не ‘натруни’ утицајима српске екавске језичке средине“. Полемишући, с једне стране, са ставовима Светозара Матића око Вукове ијекавизације пјесме („да је то радио, не би Карацићу промакли толики силни екавизми“), и с друге, са ставом Владана Недића да су екавски облици у овој пјесми настали несвјесно, под утицајем нове средине, Чиргић је прецизно утврдио: „Прво, чињеница је да екавски

ауторства. Такав приступ неријетко је заступљен у наше доба, о чему нпр. свједочи третман те књижевности у читанкама и антологијама. Данас, кад је ауторство и законом заштићено, крајње је непримјерено творевине усмене књижевности којима је ауторство познато третирали као продукт анонимних народних стваралаца“.

облици нијесу употребљавани насумице већ апсолутно правилно – на мјесту тзв. краткога *јата* налази се *е*, а на мјесту тзв. дугога *јата* налази се *ије*. И никако друкчије. Дакле, није ријеч о случајно импортованим екавизмима нити о лексичким екавизмима већ очигледно о специфичној и засебној дијалекатској подлози те пјесме. Друго, тешко би било очекивати од једнога *старца* да за свега десетак година усвоји толико екавизама, односно усвоји сасвим друкчији морфонолошки систем (што посебно потврђују екавски облици типа *видео*)“.

Да би оснажио аргумент по којем пјесма *Бој на Делиграду* није настала као резултат ауторства Старца Рашка, осим наведене дијалектолошке анализе, Чиргић се осврнуо на и на њене стилске особености. Она је, нагласио је Чиргић, од свих објављених Рашкових пјесама друкчија прије свега по томе што је *идеолошки пристрасна*. За разлику од пјесме *Цар Сулеман и Саво патријар*, у којој пјесник смјешта Светога Саву чак у Јерусалим, али зна „да не смије дозволити османскоме султану да се, одушевљен чудима и богоугодношћу Савином, прекрсти и пријеђе у хришћанство“ те пјесник, у духу античке епске традиције, „чува образ и углед чак и ‘турскоме цару’, да би у пјесми *Бој на Делиграду*, аутор „одступио од начела класичне епске пјесме“, нарочито, истакао је Чиргић, у сљедећим стиховима: *Мили боже, а свем тебе вала, / кад иђаху низ Мораву турци, / све скакаху турци ка јелени; / а кад ли натраг поврнуше, / отидоше турци ка...*“ (Да су историчари књижевности занемаривали језикословни приступ у тумачењу наше усмене поезије, осим у случају поезије Старца Рашка, Аднан Чиргић је показао приређујући критичко издање пјесама Тешана Подруговића (Тешан Подруговић, *Пјесме*, Институт за црногорски језик и књижевност, Подгорица, 2012). Наиме, језичко-стилском анализом Чиргић је утврдио да је пјесма *Грујица и паша са Загорја* пјесма Тешана Подруговића. Објављена у трећој књизи *Српских народних пјесама* Вука Ст. Караџића, без података о ауторству и мјесту настанка, пјесма *Грујица и паша са Загорја* дјело је Подруговића и то због присуства устаљеног поетског репертоара у овој и осталим његовим пјесмама, због карактеристичних пјесничких синтагми, лексичких понављања и сл. То су заправо само неке од дванаест тачака уз помоћ којих је Чиргић успио расвијетлити једно тамно мјесто у поезији овога великог пјесника-пјевача.)

Изузмемо ли пјесму *Бој на Делиграду*, коју, као што смо виђели, не можемо приписати Старцу Рашку, Вук Ст. Караџић је објавио девет његових пјесама. Публиковане у II и III збирци *Српских народних пјесама* пјесме Старца Рашка базиране су понајприје на догађајима из касне српске средњовјековне историје. За разлику од пјесама попут

Зидања Скадра, у којој налазимо древну фолклорну легенду, присутну не само код Црногораца већ сачувану и у албанској усменој традицији, *Женидбе Грујице Новаковића* у којој се пак истичу сватовски, обредни и паганско-митолошки елементи и сл., у пјесмама *Смрт Душанова*, *Урош* и *Мрљавчевићи* а поготово у пјесми *Маргита Ђевојка* и *Рајко војвода* приказана је последња етапа српске средњовјековне државе и жал пјесника-пјевача због њенога нестанка.

Оно што је важно истаћи у вези с првим ауторским издањем пјесама Старца Рашка (а и осталих пјесника-пјевача заступљених у библиотеци *Патримониум*) је досљедно спроведена јекавска јотација. Будући да је Вук усмену књижевност уподобљавао са својим концептом књижевног језика, намијењеног свим штокавским Словенима, изостала је јотација гласова *с* и *з*. Они су, заједно с јотованим гласовима *т*, *д* и *ц* (и од Вука прихваћених), уз неспорни таленат његових црногорских пјесника-пјевача, показатељи разуђености црногорске усмене поезије а самим тим и нашега језика: *ту сѣдоше пити вино ладно / таман бише вина највишега, / и о сваком добру бећеђаху...* (*Зидање Раванице*); *но ту сѣди Обилић Милошу, / сѣди Милош доље удно совре, / Милош сѣди, ништа не бећеди* (*Зидање Раванице*); *па га мало мачем заватио, / али га је љуто обранио, / лијеву му руку осекао...* (*Женидба Грујице Новаковића*).

Пјесме Старца Рашка по својој умјетничкој вриједности одмах су иза пјесама Старца Милије и Тешана Подруговића. Припадајући тзв. старијем слоју црногорске усмене епике, пјесме попут *Зидања Скадра*, *Женидбе кнеза Лазара*, *Уроша* и *Мрљавчевића* представљају трајне споменике наше богате усменокњижевне традиције. Ако се публикавањем ове јединствене библиотеке Факултета за црногорски језик и књижевност коначно приказао сав умјетнички (ауторски) потенцијал поетског репертоара Вукових пјесника-пјевача из Црне Горе, дотле су се провођењем досљедне јекавске јотације у њиховој поезији показале све изражајне могућности Вукова *јужног нарјечја*, чији је данашњи црногорски стандардни језик – с основом на западноцрногорским новоштокавским говорима – једини прави насљедник.

Nikola POPOVIĆ

**POETIC DEPTHS OF “SOUTHERN DIALECT”
(Starac Raško, *Poems*, Faculty for Montenegrin
Language and Literature, Cetinje, 2015)**

The author of this paper reviews Starac Raško's poems, classifying them in terms of their artistic value right behind the poems of Starac Milija and Tešan Podrugović. Belonging to the so-called older layer of the Montenegrin oral epics, poems like *Zidanje Skadra*, *Ženidba kneza Lazara*, *Uroša i Mrljavčevića* are lasting monuments of Montenegrin rich oral literary tradition. The edition of *Poems* published by the Faculty for Montenegrin Language and Literature showed the full potential of poetic repertoire of Vuk's poet-singers from Montenegro, but also displayed all the expressive possibilities of the Vuk's "Southern Dialect", inherited by today's Montenegrin standard language only.

Key words: *Starac Raško*, *Vuk St. Karadžić*, *oral literature*, *Faculty for Montenegrin Language and Literature*